

BİR PSİKİYATRİ KLİNİĞİNE BAŞVURAN ERGENLERDE UÇUCU MADDE KULLANIMININ PSİKOSOSYAL BOYUTLARI

Asena AKDEMİR* Hakan TURKÇAPAR* Emine ÖZTURK** İkliz DİKMEER*** Haluk ÖZBAY**

GİRİŞ

Uçucu madde bağımlılığı özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir sorun oluşturmaktadır. Kullanılan gençlerdeki artış bizim ülkemizde de sorunun sosyal bir olay olarak geniş ölçekli ele alınması gerektiğini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bu alışkanlığın yaygınlığı, sosyal ve biyolojik özellikleri, olum oranları iyi bir şekilde araştırılmış olmasına karşın uçucu maddelerin kullanımının diğer maddelere göre daha az olması ve bu nedenle de halk sağlığı sorunu olarak ele alınmaması önlem alma ve tedavi ile ilgili çabaların bu ülkelerde yetersiz kalmasına yol açmaktadır (Ashton, 1990). Madde kullanımının görece kısa sürmesi nedeniyle ergen okula veya eve ayık gidebilmekte ve bu yüzden uçucu madde kullandığı ebeveynlerin gözünden kaçabilmektedir.

Uçucu maddelerle ilgili ciddi araştırmalar 70'lerden sonra belirmeye başlamıştır. Bu dönemde yayımlanan çeşitli araştırmalarda, ergenlerin %3-10'unun en az bir kez uçucu maddeyi denedikleri ve %0.5-1'nin kötü kullanım içinde oldukları belirtilmektedir (Ramsey ve ark., 1989). Madde kullanımı ile ilgili ileriye donuk bir araştırmada uçucu maddelerin diğerlerinden daha az yaygın olduğu bulunmuş ve bu maddelerin kullanımından ilk kez 1979'da söz edildiği belirtilmiştir. 1979 yılında

%8'lik bir kullanım oranı bildirilmişken, bu oran 1984'de %20'ye çıkmış ve 1989'da %17'ye düştüğü görülmüştür (Wright ve Pearl, 1990). Uçucu madde kullanımının erken ergenlik döneminde ve özellikle erkeklerde (%90) daha yaygın olduğu saptanmıştır. Bu maddeleri deneyenlerin %58'inin 13 yaş civarında olduğu çeşitli araştırmalarda belirtilmiştir (Ramsey ve ark., 1989, Edeh, 1989, Richardson, 1989, Wright ve Pearl, 1990). Kotüye kullanımı olanların herhangi bir sosyoekonomik düzeyden gelebildiğini belirten araştırmalar yanında (Ramsey ve ark., 1989), özellikle düşük sosyo ekonomik düzeydeki ergenlerde daha sık görüldüğünü belirten araştırmalar da vardır (Dinwiddie ve ark., 1991). Uçucu madde kullanımının bireysel ve toplumsal önemli sonuçları vardır. En sık rastlanan tablo olan ebeveynlerle tartışma ve okul başarısında düşmenin yanısıra uçucu madde kullanımı çok daha önemli ve ciddi sorunlara yol açabilir. Anı ölümler bunların en önemlisidir. Bu ciddi ve olumsuz sonuçlara ek olarak kotüye kullanımın beyinde hasara neden olabileceği de bildirilmektedir. Uçucu madde kotüye kullanımı beyinde hasara yol açma olasılığı dışında kemik iliği, böbrek ve karaciğere de olumsuz etkiler yapabilmektedir (Ghodse ve Maxwell 1990).

Türkiye'de genç popülasyonda uçucu madde kullanım sıklığıyla ilgili güvenilir bir veri olmamasına karşın son yıllarda basında ve kitle iletişim araçlarında sorunun varlığını belirten yayınlara çoğalmıştır. Biz de bu gerçeğe donuk çalışmayla kliniğimize başvuran gençler arasında uçucu madde kullanımının sıklığını ve boyutlarını ortaya koymayı amaçla-

* Dr. SSK Ankara Hastanesi Psikiyatri Kliniği

** Doç. Dr. Ankara Hastanesi Psikiyatri Kliniği

*** Psk. Ankara Hastanesi Psikiyatri Kliniği

dık

YÖNTEM

.SSK Ankara Hastanesi Psikiyatri Servisi Ergen Bölümüne 1993 yılı ve 1994 yılı ilk dört ayı içinde başvuran hastaların tümünün dosyaları taranmış ve uçucu madde kullananların dosyaları üzerine çalışılarak demografik veriler elde edilmiştir

BULGULAR

Dosya taraması sonucunda 985 ilk başvuru için 33 adet uçucu madde kullanan ergen saptanmıştır. Bu ergenler yaş, cinsiyet, eğitim durumları, anne ve babalarının sağ olup olmaması, kaçınıcı çocuk oldukları, ek patolojilerinin varlığı, sigara ve alkol kullanımları, evden kaçma, polisle başlarının derde girmesi gibi öykülerin varlığı açısından incelenmiştir. Uçucu maddenin nasıl elde edildiği, nasıl başlandığı ve kliniğe hangi yollarla başvurdıkları da kaydedilmiştir.

33 dosyadan 32'sinin erkek ergenlerden oluştuğu saptanmıştır. Uçucu madde kullanan ergenlerin yaş gruplarına göre dağılımı tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	Sayı	Yüzde
1980 (13 yaş)	4	%12.1
1979 (14 yaş)	4	%12.1
1978 (15 yaş)	10	%30.3
1977 (16 yaş)	8	%24.2
1976 (17 yaş)	5	%15.2
1975 (18 yaş)	1	%3.0
1973 (19 yaş)	1	%3.0

Araştırma grubunun %30.3'ünün halen okula devam ettiği, %36.4'unun çalışmakta olduğu, %33.3'ünün işsiz olduğu görülmüştür.

Ailelerin ekonomik durumlarına bakıldığında ise, tüm ailelerin düşük SED'den geldikleri ve yaşadıkları yer bakımından yerleşim bölgelerinin benzer oldukları saptanmıştır. Annelerin hepsi sağ ve oz iken, sadece uçunun (%9.1) babasının sağ olmadığı görülmüştür. Ailelerdeki çocuk sayısı ise 2 ile 6 arasında değişmektedir.

Tablo 2: Eşlik eden durumlar

Depresyon	2 kişi
İntihar girişimi	6 kişi
Enürezis nokturna	6 kişi
Alkol kullanımı	9 kişi
Sigara kullanımı	24 kişi
Eroin kullanımı	2 kişi
Obsesif Kompulsif Bozukluk	1 kişi
Gazyağı kullanımı	1 kişi

Grubun %54.5'inde (18 kişi) değişik zamanlarda evden kaçma ve %9.1'inde (3 kişi) polisle başının derde girme öyküsü saptanmıştır.

Araştırma grubuna uçucu maddeye nasıl başladıkları sorulduğunda, bir kişi cezaevinde öğrendiğini ve çıkınca da devam ettiğini belirtmiştir. 5 kişi (%15.2) televizyonda bu maddeler ile ilgili bir yapıyı seyrettikten sonra merak ederek denediklerini ve sonra bırakmadıklarını ifade etmişlerdir. Diğerleri ise (%84) arkadaşlarından öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bu gruptan iki kişi ilk kez okuldaki arkadaşlarının, diğerleri de mahalledeki arkadaşlarının önerisiyle kullanmaya başladıklarını söylemişlerdir. Arkadaşlarından öğrendiğini söyleyenlerden dördü, önceden de çalıştıkları iş koşulları nedeniyle tiner ve boyayla karıştıktıklarını ve bunlardan hoşlandıklarını farkettiklerini ama denemediklerini belirtmişlerdir.

Uçucu madde kullanımıyla SSK Ankara Hastanesi Psikiyatri Ergen Polikliniğine başvuran ergenlerin bu maddeleri iki ay ve iki yıl arasında bir süre kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bırakma fikri bir ergende televizyonda uçucu maddelerin zararlarına yönelik bir yapının izlenmesinden sonra oluşmuştur. Bu yapının deneme amacıyla başlayan ergenlerin izledikleri yapımla aynı olması dikkat çekmiştir. İki ergen polikliniğine öneri üzerine kendileri başvurmuş, uç ergen konsültasyon istemiyle, diğerleri ailelerinin, kız arkadaşlarının zorlamasıyla gelmişlerdir.

TARTIŞMA

Literatürde uçucu madde kullanımına özellikle erken ergenlik döneminde başlandığı belirtilmesine karşın (Lockhart ve Lennox, 1983, Ashton, 1990) bu araştırmadaki olguların madde kullanmaya er-

genliğin herhangi bir döneminde başladıkları dikkat çekmiştir. Konuyla ilgili çalışmalar genellikle saha araştırması şeklindedir. Araştırma kapsamındaki olguların hepsinde de kötüye kullanım olması aynı nedenle olabilir. Veriler bir kerelik denemelere ait bilgileri içermemektedir.

Bizim çalışmamızda literatürle uyumlu olarak araştırmadaki olguların çoğunluğu (%97)'si erkeklerden oluşmaktadır (Vega ve ark., 1993). Okul taraması yapılan bir yabancı araştırmada bir kez deneyenlerden bu oran 3 erkeğe karşın bir kız olarak bulunmuştur (Ashton, 1990).

Bir araştırmada uçuşu madde kullanımının her SED'de olabileceği belirtilirken (Ashton, 1990), başka bir araştırmada da bağımlılığın düşük SED'de olduğu belirtilmektedir (Dinwiddie ve ark., 1991). Bizim araştırma grubumuzdaki olguların hepsi Dinwiddie ve ark.'nin bulunduğu benzer şekilde düşük sosyo ekonomik düzeyden (aylık gelir 5 milyon TL'nin altı) gelmektedir. Uçuşu madde kullanımına bu kesimde sık rastlanması, bu tür maddelerin ucuz ve kolay elde edilir olmasından kaynaklanıyor olabilir. Klinikimize başvuruların genellikle orta ve düşük gelir düzeyinde insanlardan oluştuğu gözönüne alındığında araştırma grubumuza ait bir özellik gibi görülebilir. Ancak düşük gelir düzeyine dair başka araştırmalara ait veriler de vardır (Tuncer ve ark., 1987). Bu da uçuşu madde kullanımında sosyal faktörlerin önemine dikkat çekmekte ve bizleri uyarmaktadır.

Dinwiddie ve arkadaşlarının bulgularına göre uçuşu madde kullanımı çoğul madde kullanımıyla birlikte görülmektedir. Bu araştırma grubundaki olguların ikisi kliniğe başvurduklarında eroin denediklerini ve bunlardan biri de bu nedenle tedavi gördüğünü belirtmiştir. Sigara kullandığı saptanan 24 olgudan 13'ü günde bir paket veya daha fazla içtiğini ifade etmiştir. Aralıklı olarak (haftada bir, ayda bir) alkol alan 10 olgunun alkolle ilgili gelecekteki konumlarının ne olacağı izleme mümkün olacaktır. Bu dönemde alkol bağımlılığına ait bilgilerin olmaması gençlerin bu konuda yakınlıklarının olmamasına bağlı olabilir.

Araştırma grubumuzda okula devam eden grup %30.3 olup, diğerleri çalışmakta veya bir dönem çalışıp şu an işsiz konumdadır. Oto kaporta, boya sanayii gibi bazı iş kollarında istenmeden uçuşu

maddelere maruz kalılabilmektedir. Araştırmaya alınan olgulardan beşi de bu tür işlerde çalıştıklarını ve bu sırada etkilendiklerini ancak bu dönemde iş dışında bu maddeleri kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir ergen boş zamanlarında uçuşu maddeleri kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir ergen boş zamanlarında uçuşu madde ile çalışılan işyerlerinde bulunmaya çalıştığını belirtmiştir. Mobilya sanayi işkolunda veya çıraklık okullarında yapılacak araştırmalarla iş yerinden etkilenme düzeyleri saptanabilecektir.

Araştırmalarda ergenlerde madde kullanımında risk etkenleri olarak aile, psikososyal etkenler, akran ilişkileri ve sapkınlıklar belirtilmektedir. Akranların madde kullanması, akranlardan bu konuda onay alma, düşük aile onuru, depresyon, suç işleme ve kural dışı davranışa girme isteği, ailede madde kullanım sorunları, ebeveynlerin sigara içmesi, düşük kendilik değeri ve intihar girişimi madde kötü kullanımı için risk faktörleri arasında sayılmaktadır (Vega ve ark., 1993). Bu araştırma grubunda ise literatürle uyumlu olarak 6 ergende intihar girişimine rastlanmıştır. Ergenlerden birinin kardeşi de uçuşu madde kullanmaktadır, bırakma girişimi olmamıştır.

Wright ve Pearl'un 1990 tarihli çalışmalarında madde kullanımında birincil neden olarak akran ilişkileri gösterilmiştir. Son 33 yıl içinde, 1989'da en aza inmesine karşın medya en önemli bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir. 1980'ler TV ve gazetelerin bilgi kaynağı olarak kalmaya devam ettiği belirtilen bu araştırmada 33 yıl boyunca ailelerin çok az bir rol oynadığı görülmüştür. Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bir başka araştırmada 12-17 yaş arasındaki ergenlerin %70'inin günde uç saatinden fazlasını TV karşısında geçirmekte oldukları belirtilmiştir. Televizyon izlemek pek çok evde önemli aile etkinlikleri arasında yer almaktadır. Kilise, okul gibi kuruluşların ergenler ve aile arasında ilişki kurmak konusunda fırsatları giderek azalmaktadır. Ergenlerin çeşitli zararlı ve uygun olmayan davranışları benimseyip uygulamaları, televizyon ve diğer basının ergenlere model oluşturmadaki etkisiyle de pekişebilmektedir (Schilling ve McAlister, 1990).

Bu araştırmada, araştırma grubunda yer alan dört ergenin TV'deki bir yapımın ardından merak nedeniyle uçuşu madde kullanmaya başlamaları ve

bir ergenin aynı yapımı izleyerek bırakmaya karar vermesi bu konuda medyanın önemini ortaya koymaktadır. Zararlarını anlatma seviyesi ekrana getirilen bir yapımın belki de yeterli özenle ve konunun uzmanlarına danışılmadan ortaya konması ergenler üzerinde istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir. Son dönem başvurularında bu programın etkisinin farkedilmediği dikkati çekmiştir.

Genelde aritmi, böbrek yetmezlikleri ve çeşitli nörolojik komplikasyonlarla (Boss, 1970; Anderson ve ark., 1989) diğer servislere başvuran uçucu

madde kullanıcılar da gözden kaçabilmektedir. Araştırma grubu ancak kliniğe ulaşabilen ergenleri kapsamaktadır. Kliniğimize başvurmayan, deneyip bırakan veya daha ağır bulgularla psikiyatri dışı kliniklere başvuranlara ait veriler bu araştırmada yer almamaktadır.

Uçucu madde kullanımının sosyal boyutu ve yaygınlığının giderek artması gözönüne alındığında, tedavide yapılabilecekler konusundaki çalışmalara da ışık tutması için bu konuda daha fazla çalışmaya gereksinim vardır.

KAYNAKLAR

Anderson HR, Mac Nain RS, Ramsey JD (1989). Deaths from abuse of volatile substances: A national epidemiological study. *British Medical Journal*, 290: 304-307.

Ashton CH (1990). Solvent abuse: *British Medical Journal*, 300: 135-136.

Boss M (1970). Sudden sniffing death. *Journal of American Medical Association*, 212 (12): 3375-3379.

Daniell W., Stebbins A., O'Donnell J ve ark. (1993). Neuropsychological performance and solvent exposure among car body repair shopworkers. *British Journal of Industrial Medicine*, 50: 368-377.

Davis B, Thorley A, O Connor D (1985). Progression of addiction careers in young adult misusers. *British Medical Journal*, 290: 109-119.

Dinwiddie SH, Reich T, Cloninger R (1991). The relationship of solvent use to other substance use. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 17 (2): 173-186.

Ghodse H, Maxwell D (1990). Substance abuse and dependence. Londra The Macmillan Press, s.50-51; 198-330.

Edeh J. (1989). Volatile substance abuse in relation to alcohol and illicit drugs: psychosocial perspective. *Human Toxicology*, 8: 313-319.

Lockhart WH, Lennox M (1983). The extent of solvent abuse in regional secure unit sample. *British Journal of Adolescence*, 6: 43-55.

Ramsey J, Anderson HR, Bloor K ve ark. (1989). An introduction to the practice, prevalence of chemical toxicology of volatile substance abuse. *Human Toxicology*, 8: 261-270.

Richardson H. (1989). Volatile substance abuse evaluation and treatment. *Human Toxicology*, 8: 319-323.

Schilling RF, McAlister AL (1990). Presenting drug use in adolescents through media interventions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58 (4): 416-424.

Tuncer C, Beyazyürek M, Oral E.T. ve ark. (1987). Uçucu madde bağımlılığı. XXIII. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 246-248.

Vega WA, Zimmerman RS, Warheit GJ ve ark. (1993). Risk Factors for Early Adolescent Drug Use in Four Ethnic and Racial Groups. *American Journal of Public Health*, 83 (2): 185-189.

Wright JD, Pearl L. (1990). Knowledge and experience of young people regarding drug abuse; 1969-1989. *British Medical Journal*, 300: 99-103.